

=== Oláh Sándor =====

/// „...a papok mind hallgattak”

Diktatúra a mindennapokban:

Gellérd Imre unitárius lelkész félelmei¹

A történeti irodalomban a félelem újabban mint figyelmet érdemlő, jelentős történelemformáló tényező jelenik meg.² A félelem előhívta lehetséges viselkedésről írja Gyáni Gábor, hogy „a féktelen állami terror által előidézett félelemérzet elvtelen, pragmatikus alkalmazkodást, szervilizmust, folytonos önfeladást, szellemi és morális öncsonkítást követelt a hatalomnak kiszolgáltattaktól”.³

A félelem „látens erőként is képes hatni. Különösen akkor, amikor az állami terror, a hatalmi központ által kifejtett represszió lesz úrrá az életen”.⁴ Dennis Deletant szerint az elnyomó szervezetek működtetése szempontjából „a félelem rendkívül alkalmas eszköz az erőforrásokkal való takarékoskodásra. Ez volt a Securitate sikerének a kulcsa is: sikerült úgy belecsepegtetni a félelmet a román társadalomba, hogy általános meggyőződésé vált...”⁵

A társadalmi ágensek egyéni és csoportos cselekvéseit meghatározó indítékoknak, a viselkedés mozgatórugóinak megismeréséhez fontos tudni, „milyen erővel hat a félelemérzet az illető elhatározásaira? Milyen cselekvésre ösztönzi őt, vagy talán éppen a passzivitásra való hajlamában erősíti meg”?⁶ Ennek a kutatói törekvésnek jelentékeny akadálya, hogy a „hajdani többség tényleges félelme egészében dokumentálatlan és az utókor előtt ily módon ismeretlen...”⁷

1 == Készült a NKFI 128848. sz. Székely önkép-építés a 19–20. században c. program támogatásával.

2 == Gyáni, 2016: 247.

3 == Uo. 257.

4 == Uo. 246.

5 == Deletant, 2011.

6 == Gyáni, 2016: 249.

7 == Uo.

Mivel „a múltbeli félelem adatszerű megragadása különösen nehéz feladat”,⁸ ritka és értékes forrásoknak tekinthetők azok, amelyek a több-kevesebb ideje letűnt életvilágok cselekvő ágenseinek félelmeit és ennek következményeit dokumentálják.

Dolgozatom célja feltárni, hogy milyen társadalmi magatartásra, cselekvés- és viszonyulásmódra ösztönözték Gellérd Imre Siménfalván⁹ szolgáló unitárius lelkészt¹⁰ a múlt század ötvenes éveiben félelmei, hogyan, milyen külső körülmények hatására született meg az évtized elejének egyházellenes támadásaival bátran szembeálló lelkészben az ötvenes évek végére az erős, a cselekvéseit meghatározó félelem-érzete? Úgy véljük, Gellérd Imre életútjának ez a szakasza (1949 – 1959. november 5.) általános érvényű ismeretekkel bővítheti az alávetettségbe, kiszolgáltatottságba taszított autonóm személyiség és a hatalom kölcsönviszonyainak formáit, sajátosságait. A következőkben – rövid történeti-politikai kontextusba helyezés után – Gellérd Imre félelmeinek társadalmi körülményeit és következményeit próbálom rekonstruálni levéltári források¹¹ és a siménfalvi parókia irattárában található egyházi források alapján.¹²

= = = Belpolitikai kontextus

Romániában 1948-tól a klasszikus sztálinizmus időszaka kezdődött, a Gheorghe Gheorghiu-Dej vezette Román Munkáspárt ideologikusan meghatározott törekvése a proletárdiktatúra kiépítése volt.¹³ Az 1956-os magyar forradalom sokkolta a román

8 = = Uo.

9 = = Siménfalva a Nyikó mentén, Székelykeresztúrtól 7 km, Székelyudvarhelytől 21 km távolságra fekvő település. A történet időszakában a község közigazgatásilag 1950–1956 között a Magyar Autonóm Tartomány Udvarhely rajonjához, 1956–1960 között Székelykeresztúr rajonhoz tartozott, ekkor községközpont is, hozzátartozott Nagymedesér, a község összlakossága 1959-ben 2041 fő volt. A falu lakosságának felekezeti megoszlása: az 1941-es népszámláláskor az 1087 fős lakosságból 812 unitárius, 224 református, 41 római katolikus, 4 evangélikus, 4 izraelita felekezetű személy élt a faluban. A lakosság fő foglalkozása a földművelés és az állattenyésztés, a 20. század elejétől a helyi cigány lakosság számára pedig a kosárfonás.

10 = = Gellérd Imre (1920–1980) részletes életrajzi adatainak közlésétől jelen keretek között eltekintünk. Három könyv jelent meg róla: *A lélekből építő. Gellérd Imre emlékére. Gellérd Imre emlékkonferencia*. Székelykeresztúr, 2005. augusztus 6.; Gellérd Judit: *A Liberté rabja. Dr. Gellérd Imre (1920–1980)*. Kolozsvár, ODFIE-UNIQUEST, 2005; Gellérd, 2016. Gellérd Imre munkásságát és életrajzi adatait Jakab Dénes foglalta össze: *Meghalt Gellérd Imre. Keresztény Magvető*, 86. évf. (1980.) 1–2. sz. 45–51.

11 = = Az írásomban használt levéltári forrásokat az Unitárius Egyház keretében működő Egyházi Átvilágítási Folyamatot Koordináló Bizottság kérte ki a Securitate Levéltárait Vizsgáló Országos Tanács Levéltárából (ACNSAS) 2014–2015-ben, és a történeti kutatások rendelkezésére bocsátotta.

12 = = Köszönettel tartozom Szén Sándor siménfalvi unitárius lelkésznek, amiért lehetővé tette a Gellérd Imre lelkészi szolgálata idején keletkezett iratanyag kutatását.

13 = = Novák, 2016: 676.

kommunista vezetést, a korábbi frakcióharcokból győzelmesen kikerült, hatalmon lévő elit legnehezebb időszakát élte. A magyar forradalomból leszűrt következtetése szerint a szomszéd országban azért volt lehetséges a szembeszállás a rendszerrel, mert nem ültették át következetesen a gyakorlatba a sztálini politikát.¹⁴ Gheorghiu-Dej úgy vélte, a SZKP XX. kongresszusa zárt ülésének személyi kultuszra vonatkozó jelentését nem kellett volna Magyarországon széles körben ismertetni: „*Nem lett volna szükség arra, hogy ennek a jelentésnek a tartalmát ismertessék [...] Ehelyett felolvasták a jelentést, amivel szovjetellenes robbanást idéztek elő.*”¹⁵ A főtitkár szerint „*a szovjetellenes érzelmek robbanásszerűen kitörték*”, a magyar kommunista „*vezetőség kiengedte kezéből az irányítást, széthullott a vezetés*”.¹⁶

A román politikusok többsége ellenállt a Sztálin halála utáni moszkvai új hullámnak, a kommunista és munkáspártok moszkvai kongresszusát követően (1957. november) újra elővették a társadalmi elnyomásban az ötvenes évek elején alkalmazott hatalomgyakorlási technikákat: a vezető elit ekkor elég erősnek gondolta magát, hogy új ostromot indítson a társadalom ellen.¹⁷

A belpolitikában, társadalom és hatalom viszonyában 1956 után a főbb változások: új iparosítási program, az 1949-ben elkezdett kollektivizálás folytatása – átmeneti stagnálás után –, erőszakos eszközökkel ideológiai szigor, rendőri elnyomás és terror.

Az egyébként is értelmiségellenes román kommunista pártvezetés ismerte az értelmiségi csoportosulások (*Írószövetség, Petőfi Kör*) szerepét a magyar forradalom kitörésében, és a hazai értelmiség elleni mély gyanakvása az 1956 utáni években ideológiai terrorba fordult: idealizmus, revizionizmus elleni harc, reformellenesség, szigorú társadalmi kontroll, sajtókampányok, cenzúra, letartóztatások sújtották az értelmiséget. Másfelől a kormányzat gazdasági engedményeket is tett: részben felszámolta a parasztságot sújtó terménybeszolgáltatási kötelezettségeket, a munkáságnak kedvező életszínvonal-javító intézkedéseket vezetett be.¹⁸ Uralmának megerősítésében a pártvezetés „*taktikája a gazdasági engedmények és a rendőri elnyomás összekapcsolása volt*”.¹⁹

Hatalmának megszilárdításáért a kommunista vezetés törvényes eszközöket is biztosított a retorzió kiterjesztéséhez. Az 1958. július 27-én közzétett 318. sz. rendelettel lényegesen módosították a büntető törvénykönyvet és perrendtartást, jogi keretet nyújtva a rendkívül súlyos politikai ítéletekhez. Rendszerellenes tevékenységnek, azaz bűncselekménynek minősült a nyugati rádióadók híreinek terjesztése,

14 = = Tănase, 1998: 123.

15 = = Pál-Antal, 2006: 266.

16 = = Uo.

17 = = Tănase, 1998: 143.

18 = = Hunya, 1990: 95.

19 = = Tănase, 1998: 127.

a szocialista tábor országainak és – különösen a Szovjetunió – vezetőinek becsmérése, a hazai népi demokratikus rendszer rágalmozása, a nyugati társadalmak dicsérete, a kommunista sajtó hitelességének megkérdőjelezése. Büntethető volt az 1956-os magyar forradalom dicsőítése, a forradalmi események Romániába való áttérjedésében való reménykedés, a Szovjetunió beavatkozásának elítélése, egy esetleges Kelet–Nyugat háborúban a nyugatiak győzelmének óhajta, a kommunista rendszerek összeomlásának megjósolása.²⁰ Stelian Tănase a korszak közállapotait így jellemezte: *„A társadalmi viszonyrendszerben valójában a bűnösség és az ártatlanság közti határ eltűnik, az egész társadalmat árulással, összeesküvéssel gyanúsítják. Ez a kormányzó elit ellentmondásos helyzetének, bizonytalanságának és félelmének szimptomája. Egyfelől, hogy biztonságát növelje, nehéz tárgyalásokba bocsátkozott a hűbérúrral a megszálló hadsereg és a szovjet tanácsadók kivonásáért. Másrészt nem bízott a saját társadalmában [...] nem sikerült integrálódnia, elfogadtatnia magát a társadalommal.”*²¹

Az értelmiségi csoportok ellen *„általános offenzíva indult. Az elit 1956-ra vonatkozó konklúziója szerint a rendszer elleni támadás főleg intellektuális környezetből jött, mely köré a krízishelyzetben felzárkózott a fiatalság, az egyetemisták és a régi elit túlélői.”* Romániában 1956 után ezek a társadalmi csoportok lesznek a megtorlás fő célpontjai. *„Újrarendelték a politikai perek megrendezésének gyakorlatát. Szerepük a megfélemlítés, a civil társadalom autonóm szerveződésének megakadályozása, minden reformkezdeményezés megakadályozása [...] A különböző városokban szervezett nyilvános leleplezések célpontja főleg az értelmiség volt. A cél a megfélemlítés volt, azok tekintélyének tönkretétele, akik alternatívát jelenthettek volna a hivatalos kultúrával szemben.”*²² *A nyilvános leleplezések a több száz résztvevővel szervezett gyűléseken, a tisztogatások, az egyes élharcosok elleni kivizsgálások a félelem légkörének fenntartását szolgálták.”*²³

Denis Deletant szerint *„a népi demokrácia építésében a politikai rendőrség feladata a korábbi politikai intézmények és társadalmi struktúrák eltörlése volt. A rendőrségi erőszak és beavatkozás a mindennapi élet részévé, sőt jellemzőjévé vált, és olyan félelemmel áthatott lelkiállapotot generált a társadalomban, amely átalakította nemcsak a társadalomszerkezetet, hanem az egyének magatartását is.”*²⁴

A forradalom következményeként a Romániában *„belpolitikai síkon megváltozott a többség–kisebbség viszonyrendszer”.*²⁵ A román kommunista vezetés 1956 után *„Erdély magyar népességének körében a magyar forradalom hatására keletkezett*

20 == Pál-Antal, 2013: 359.

21 == Tănase, 1998: 158. (Kiemelés – O. S.)

22 == Uo.

23 == Uo. 168.

24 == Deletant, 2011: 1.

25 == Bottoni: 2006: 49.

feszültségeket arra használta fel, hogy határozottan elhallgattassa politikai ellenfeleit és a szocializmussal szemben leginkább ellenálló társadalmi csoportokat: a parasztokat és a városi kispolgárságot.”²⁶ A 77,3%-ban magyarok lakta Magyar Autonóm Tartományban 1956. október 28. és 1961. december 31. között 1089 személy ellen folytattak bűnvádi vizsgálatot, 781 személyt állítottak bíróság elé, 380 személy esetében tételesen szerepelt az 1956-os forradalommal való rokonszenvezés, a támogató, pozitív viszonyulás mint a fennálló társadalmi rend elleni cselekedet.²⁷ A büntetőpereket a katonai ügyészségek terjesztették a katonai törvényszékek elé, de az ellenőrzéseket, letartóztatásokat, kivizsgálásokat és vád alá helyezéseket az állambiztonsági szerv, a Securitate végezte.²⁸ A politikai rendőrség a kommunista párt nyers elnyomó eszközeként működött. „Megszervezése szovjet minta és irányítás mellett történt.”²⁹

Az 1989 után megjelent erdélyi magyar történeti és memoárirodalomból, illetve a szóbeli forrásokból számos adalékkal bizonyítható, hogy a 20. század ötvenes éveiben a társadalom uralom alá vetésében alkalmazott erőszaknak, a hatalmi retorzió legkülönbözőbb formáinak következményeként a félelem alapvető társadalmi tapasztalat volt. Ezt az általános közérzületet dokumentálták évről évre Gellérd Imre lelkeszi jelentései is. Példaként idézünk két év lelkeszi jelentéseiből: „Az 1954 év valláserkölcsei szempontból hit- és erkölcsi életünk megpróbálásának esztendeje volt. Nehézségeink minden esztendőben voltak, de annyi gond és félelem osztályrészül soha nem jutott, mint 1954-ben. Nevezhetjük ezt az évet a gondok évének, a félelem évének, a panaszok évének...”³⁰ A hívei lelki profilját megrajzoló lelkesz 1954-ben fokozódó türelmetlenségről és nyugtalanságról, „növekvő sorsfélelem”-ről, aggályosságról írt.³¹ „Fokozódott a félelem a holnaptól. Ki tudja, mi lesz velünk! Háttha éhen halunk, háttha holnap már nem lesz, amit felvegyünk! Ez a félelem híveink egy részét valósággal kétségbe ejti és arra ösztönzi, hogy minden eszközzel, minden úton biztósítsa családjá részére az életszükségleteket.”³² Az évek továbbra is nyomasztó hangulatban, kétségek közt teltek: „Lelkeszi jelentés a Siménfalvi Egyházközség életéről [...] 1957-ik évben: Az elmúlt évben sokkal érezhetőbb volt az aggodalom a jövőért, a félelem a bizonytalan holnapokért. A jó termés ellenére is híveink fokozott nyugtalansággal néznek az újesztendő elé, melytől több szkepticizmussal várnak jót, mint az eddigi évek akármelyikétől. Mi lesz a világgal, lesz-e béke, vagy a háború tüze fog fel-

26 == Bottoni, 2014: 143.

27 == Pál-Antal, 2013: 342.

28 == Uo.

29 == Deletant, 2011. 1.

30 == Jkv. U.E.S. 186. 139–141.

31 == Uo. 144.

32 == Uo. 144–145.

*perzselni mindent?*³³ A székely falu világában „a félelem légköre – láthatóan – mindenkire hatott, általános közérzület volt”.³⁴

= = = A „klerikális reakció” megfélemlítése

Politikai céljainak megvalósítása érdekében a magát mindenhatónak feltételező párt átalakította a korábbi államberendezkedés erőszakszervezeteit. 1948. augusztus 30-án megjelent a 221. számú rendelet a Népbiztonsági Főigazgatóság (Direcția Generală a Securității Poporului) létrehozásáról. 1949. január 23-án közzétették a csendőrség és rendőrség megszüntetéséről szóló 25. sz. rendeletet. A rendőrség helyett megalakul a „népi milícia” (Direcția Generală a Miliției). A brassói Regionális Igazgatósághoz tartozó Udvarhely megyében, a járásközpontokban (Oklánd, Székelykeresztúr, Parajd) Népbiztonsági Irodákat hoztak létre, ezekkel alárendeltségben működött együtt a helyi milíciaőrsök személyzete. E hatósági intézmények ellenőrző, felügyelő tevékenységét a helyi káderek a kezdetektől segítették. Az erőszakszervezetek használata mellett az anyagi és szimbolikus erőforrások birtokában a hatalom ideológiai fronton is folyamatosan támadta a hagyományos vallásos értékrendet sajtókampányokban, a propagandairódalom, „tudományos ismeretterjesztés” kiadványaiban.

A negyvenes évek végén az állambiztonságnak az erdélyi magyar történelmi egyházakról differenciált képe volt. Egy 1948 júniusában keletkezett feljegyzésben különbséget tettek a református és unitárius egyházak kommunista vezetéshez való viszonyulása és a Márton Áron püspök vezette római katolikus egyház következetes szembenállása között:

„Mindkét egyház hívei kizárólag magyar nemzetiségűek és az esetek többségében ezeknek az egyházaknak az antidemokratikus és rendszerellenes magatartását a magyar római katolikus egyház befolyásolta. Olyan eseteket jeleztek, amikor ezen egyházak képviselői csatlakoztak a római katolikusok harcához a marxista doktrínák megdöntésére. A református és unitárius egyházak reakciós és antidemokratikus akciói intenzívebben a nacionalizmus és revizionizmus talaján bontakoztak ki. A templomokban magyar himnuszt énekeltek, a vallásos megnyilvánulásokon zászlókat és magyar nemzeti színű kokárdákat tűztek ki.

Mégis azt lehet mondani, hogy ezekben az egyházakban a papoknak több cselekvési szabadsága van, különösen politikai vonalon, ezért nagyobb arányban vannak klerikusok a demokratikus szervezetekben, különösen a Magyar Népi Szövetségben.”

„Az utóbbi két hónapban a református és unitárius egyházak tartózkodtak mindenféle rendszerellenes megnyilvánulástól, sőt egyes helységeken elhatározták a református papság aktívabb részvételét a haladó demokratikus szervezetekben.”³⁵

33 = = Eccl. Dom. U. E. S. 213. 12–13.

34 = = Gyáni, 2016: 253.

35 = = ACNAS. Fond Documentar. Dosar. Nr. 2342. Vol nr. (leragasztva a szám). Uniunea Comunitatilor Unitariene din Romania (anii 1949–1951.) Do13081. 120 f. Feljegyzés A Református és az Unitárius Egyház.

1951 februárjában a Sztálin Tartományi Állambiztonsági Igazgatóság „mely informatív behatolásra” utasította az Udvarhely rajoni irodáját, „az unitárius egyház és a parókiák megnyilvánulásainak” megismerésére. Az utasítás kitért a közelgő egyháztanácsai választásokra, ezeket szintén „nagyon diszkrét informatív intézkedések előzzék meg, hogy idejében megismerjük az osztályellenség beszivárgását erre a célterületre”.³⁶

A romániai magyarság politikai szervezete, a Magyar Népi Szövetség a negyvenes évek végétől az erdélyi magyar történelmi egyházakkal szemben érvényesítette a kommunista ideológia vallásellenességét: „Népi Szövetség politikája az egyházakkal szemben minél erősebb kell legyen. Mi nem a vallás ellen vagyunk, de az egyházfőket meg kell győzni, hogy jöjjenek közénk” – fejtette ki Czíkó Nándor, az MNSZ egyik vezető politikusa már 1946-ban.³⁷

A következő évek ismert hatalmi intézkedései (a gazdasági javak kisajátítása, a vallásos nevelés és a hitélet gyakorlásának korlátozása, valamint a kulturális erőszak más formái) az egyházfőket éppen ennek az elvárásnak az ellenkezőjéről győzték meg.³⁸

„1957 tavaszától a belügyi szervek és a politikai vezetés egyaránt »felfedezte« azt, amit addig csak néhány elemző tiszt vagy nacionalista káder feltételezett: hogy a magyar lakosság »ellenséges« tevékenységéről túl keveset tudott addig az állambiztonság. Ez azért alakult így, mert gyenge információs csatornákkal rendelkezett a kisebbségi közegben.”³⁹

1957 májusában négy tartományi állambiztonsági igazgatóság (köztük Kolozs és a Magyar Autonóm Tartomány [MAT]) tevékenységét vizsgáló belügyminisztériumi testület bírálta a MAT állambiztonsági ezredese, Kovács Mihály beszámoló jelentését. Alexandru Drăghici belügyminiszter kifejtette, hogy a MAT magyar lakosságának ellenőrzése nem kielégítő: „Egészen egyszerűen az a véleményem, hogy ebben a régióban [a Magyar Autonóm Tartományban] létezik egy sovinizmus, amelyet az elvtárs nem ért meg. Ez abban nyilvánul meg, hogy nem akarnak magyar ügynököket toborozni, mivel nincs határozott állásfoglalásuk a magyar elemek ellen. Úgy gondolják, hogy a magyarokat átfésülték az elmúlt években, és nincs szükség most ezzel a kérdéssel foglalkozni. Ez egy téves felfogás.”⁴⁰ Stefano Bottoni értelmezésében „Drăghici beszéde mérföldkő volt nemcsak az 1956 utáni megtorlás »szakmai« megalapozásában, hanem a román pártvezetés magyarságpolitikai attitűdjében is. A belügyminiszter

36 == Uo. D.081127. 266 f. (leragasztva a szám). Uniunea Comunitatilor Unitariene din Romania (anii 1949-1951.)

37 == Nagy-Olti, 2009: 454. A Magyar Népi Szövetségben a Román Munkáspárt befolyása 1948 után fokozatosan erősödött. Lásd: Nagy, 2009: 94–95.

38 == Jelen keretek között nem térhetek ki a jogrend és a törvénykezés egyházakat sújtó átalakítására. Ezt a folyamatot részletesen összefoglalta Pál, 2017: 33–38.

39 == Bottoni, 2008: 292.

40 == Bottoni, 2006: 261.

*ugyanis nemcsak a magyar lakosság Romániához való lojalitását kérdőjelezte meg, hanem a magyar nemzetiségű belügyeseknek és pártkádereknek a nemzeti kérdéshez való hozzáállását is.*⁴¹

„1958 nyarán a román hatóságok elmozdultak a korábbi várakozó állásponttól, és frontális támadásba lendültek az »egyházi reakció« ellen.”⁴² Az előző évek egyházellenes politikájához képest „a legjelentősebb fordulatot a párt és az állambiztonságnak a mintegy 700 ezer hívet számláló, a magyar lakosság mintegy 40 százalékát képviselő, magyar protestáns egyházakkal szembeni drasztikus álláspont-változtatása jelentette. Már 1952-ben az állambiztonsági szervek elemző tisztje azt állította, hogy a protestáns gyülekezeteknek mind a vezetői, mind a hívei őszinte lojalitást mutatnak az állam irányába, kijelentve, hogy a katolikusoktól eltérően egy meglehetősen visszafogott szinten fejtenek ki »államellenes és románellenes« tevékenységet. 1958–1959-ben azonban éppen a reformátusokat (különösen a bethánista mozgalom híveit) és az unitáriusokat sújtotta egy intenzív megtorlási hullám [...] A protestánsokra ezekben az években kirótt több tucat büntetőítélet közös nevezője beleilleszkedett a hatalomnak abba az immár rögeszmekeként megjelenő gondolatmenetébe, miszerint a belső és külső biztonság hiánya a magyar területi revizionizmus fenyegetésének tulajdonítható.”⁴³

1958. augusztus és 1959. november eleje között Kolozs és a Magyar Autonóm Tartományban a Securitate 17 unitárius teológiatanárt, lelkészt és teológushallgatót tartóztatott le.⁴⁴

A makroszinten bekövetkezett változásoknak, az erőszakban, agresszivitásban tobzódó hatalmi intézkedéseknek közvetlen cselekvésorientáló hatása volt a szolgálatban lévő lelkészek egyházi és társadalmi szerepvállalásaira is. A rendelkezésre álló források lehetővé teszik, hogy az ötvenes évek végén Gellérd Imre életútján a félelem hatására bekövetkezett magatartásbeli változásokat a makroszintű politikai változásokkal összefüggésben vizsgáljam.

= = A kompromittáló adatoktól az ellenőrzésig

A Gellérd Imréről írt hálózat jelentések időrendi sorrendje azt mutatja, hogy az állambiztonság kezdeti szórványos adatgyűjtése az egyházi és közéleti tevékenységének, valamint külső kapcsolatainak megismerésére irányult. 1949. október 6-án a Brassó Megyei Népbiztonsági Igazgatóságtól Kalousek Josif állambiztonsági ezredes

41 = = Bottoni, 2008: 298–299.

42 = = Uo. 324.

43 = = Uo. 328–329.

44 = = Nyitrai Mózes lelkész (1958. aug. 17.), Benedek Ágoston (1958. aug. 18.), Sándor Balázs (1958. aug. 21.), Kelemen Imre (1958. szept. 17.), Pálfi Albert (1958. nov. 26.), Nyitrainé Deák Berta (1959. jan. 6.), Szabó Dezső (1959. jan. 6.), Léta Áron (1959. jan. 30.), Kelemen Csongor (1959. jan. 31.). A kolozsvári egyházvezetésből letartóztatottak: Dr. Simén Dániel (1959. máj. 16.), dr. Lőrinczi Mihály (1959. jún. 3.), Dr. Erdő János (1959. szept. 24.). Gellérd Imrét 1959. november 5-én tartóztatták le.

a Bukaresti Népbiztonsági Főigazgatóságnak Gellérd Imréről a következőket jelentette: „...alaposan megszervezi a vallásórákat és az unitárius lelkészek tevékenységét a híveik hitélet színvonalának növelésére. Tevékenysége a községben szemtelen, kétarcú tevékenységet folytat, a párttagokkal szemben meggyőződéses demokrata, másfelől befolyásolja a fiatalokat a velük rendezett vallásos, misztikus, a fiatalságra káros színdarabokkal, amelyeket ő írt. Szoros kapcsolatban van a község kulákjaival. Intézkedtünk megfigyelés alatt tartásáról, megállapításainkat jelenteni fogjuk.”⁴⁵

Ellenőrizték Gellérd Imre levelezését, a lelkészeiről megbízott helyi informátorok jelentettek:

„Feljegyzés

Gellérd Imre Siménfalva községből Udvarhely, Dr. Erdő János tanárnak, Kosuth u. 9. sz. 1950. I. 24., írja, hogy a gyermekek nem merik a vallásos könyveiket kivinni az utcára, és több helyen úgy rendelkeztek, hogy a papoknak ne köszönjenek, és sok helyen tiltják a templomlátogatást, sok iskolában tantárgy az ateizmus, és ha a gyermekek azonnal nem alkalmazkodnak, a papot hibáztatják...”⁴⁶

Az informátorok írott jelentéseiből mindössze 3 irat maradt fenn, a besúgók ekkor többnyire szóban adták információikat a tartótiszteknek. Ezekre alapozva írták tájékoztató jegyzékeiket a tartótisztek az információszerzés utáni napokban, előfordult, hogy négy-öt nap után. „Mihály Imre” alkalmi megbízottal a tartótiszt két alkalommal konspirációs lakásban találkozott. Forrásaink tehát a feljelentő és a tartótiszt közös konstrukciói. Nem tudható pontosan, mit mondott/írt a feljelentő, mennyire igazodott a tartótisztől előzetesen kapott utasításokhoz, és a hallott információkat mennyire, milyen szempontok, érdekek szerint szűrte, szerkesztette a feleteseinek megfelelni szándékozó tartótiszt.

Az időszakos beszámoló jelentésekből látható, hogy az informátorok közölte valóságselemek (ezek is a feljelentő besúgók szelekcióinak eredményei) az előzetes utasítások, feladatok szempontjainak megfelelően szerkesztett válaszok.

Miután a Sztálin Tartományi Áb. Igazgatóság az Udvarhely Megyei Áb. Irodát utasította, (13/1950. december 30.), hogy „hosszanak szigorú intézkedéseket a siménfalvi Gellérd Imre felügyeletére egy jól előkészített informatív behatolással”, a rajoni iroda a székelykeresztúri szolgálatnak közvetítette a feladatot. A Székelykeresztúri Áb. Iroda 1951. január 11-én az Udvarhely Megyei Áb. Szolgálatnak jelentette, hogy „az 1951. január 4-i 13/22.048 sz. a siménfalvi Gellérd [sic!] Imrére vonatkozó rendelkezésekre az alábbiakat jelentjük: Nevezett felügyelet alatt van, ugyanakkor egy információs hálózatot hoztunk létre körülötte. Hogy mélyebben behatoljunk környezetébe, felvettük a kapcsolatot a postással, hogy a pap minden levelezése, ami jön, és ami megy, legyen nekünk ellenőrzésre bemutatva. Tehát felügyelete folyamatban van, ab-

45 = = ACNAS, D. 13081. 46. f. 1949. okt. 6.

46 = = ACNAS, D. 13081. 84 f. Fordításrészlet Gellérd Imre leveléből. 1950. febr. 1.

ban az esetben, ha lesz levele [kihúzott név] felé, amit mi megszerzünk, jelenteni fogjuk Önöknek, hogy rendelkezzenek.

*Both Francisc Áb. főhadnagy*⁴⁷

1951–53-ban a Gellérd Imre megfigyelésére beszervezett helyi besúgók („Misi”, „Pityu”) a lelkész rendszerellenességének bizonyítására a színvonalas és népszerű, nagyarányú részvétellel folytatott valláserkölcsi nevelésről, aktív társadalmi szerepvállalásáról jelentettek.

1953. február 7-én „Pityu” fedőnevű informátor tájékoztatta Szabó Carol szakaszvezetőt, de az altiszt csak négy nap múlva írta jelentését: *„A következő információkat kaptam Gellért [sic!] Imre Siménfalva községi unitárius papról. Ez a pap minden vasárnap rendszeresen tartja a templomi szolgálatot, ahol a lakosság 70-80%-a vesz részt. Ez a pap olyan propagandát csinált, hogy állandóan összegyűl a lakosság, még a kicsi gyermekek is, akik óvodába járnak, a szülők a templomba küldik. Ugyanakkor minden héten vallásórákat tart a gyermekeknek, minden héten kétszer. Úgy befolyása alatt tartja a lakosságot, hogy ha például egy gyűlést szervezne a néptanács vagy mások, nem mennek, csak akkor, ha a pap kihirdeti, hogy gyűlés van, és oda kell mennetek, de ha nem hirdeti ki, akkor nem mennek gyűlésbe. Innen látszik, hogy a pap befolyása alatt tartja a lakosságot, és olyan dolgokkal foglalkozik, amelyek a mi rendszerünk ellen irányulnak.*

Kiadott konkrét feladatok.

*Az informátort irányítjuk, hogy bármilyen tevékenységet jelezzon szerveinknek; abban az esetben, ha más papok érkeznek, vagy a püspök, azonnal jelezze.”*⁴⁸

A fenti tájékoztató jegyzék tartalmi szempontból alig különbözik egy két évvel korábban keletkezett jegyzéktől: ez jelentheti a lokális világ viszonyainak folytonosságát is, de jelenthette a tartótiszt információhiányát, aki a feladatteljesítés kényszerében újra felhasználta a két évvel korábban kapott jelentést.

Az alábbi, 1954. február 3-án kelt jelentést március 2-án hagyta jóvá a parancsnok (olvashatatlan aláírással): *„Az alábbiakat jelentem Gellért [sic!] Imre Udvarhely rajoni, siménfalvi unitárius papról. Megállapítottuk, hogy fent nevezett pap egy izgató elem a lakosság soraiban, különböző módszerekkel vonja befolyása alá, hogy éljenek vallásos életet és ne ismerjék meg a demokratikus rendszer céljait, a párt- és kormányhatározatokat. Fent nevezettről van három feljegyzésünk és referátunk, tehát gyanús elemként tartjuk nyilván.*

*Kérem a parancsnok úr jóváhagyását, hogy legyen nyilvántartva a község Obiectiv dossziében. Sándor Iuliu hadnagy.”*⁴⁹

47 = = ACNSAS, I. 328. Nr. 383. Vol. III. 120 f. . A Székelykeresztúri Áb. Iroda 1951 január 11-én kelt, 1/5025 sz. jelentése az Udvarhely Megyei Áb.Szolgálatnak. Feigl (?) Stefan hadnagy és Both Francisc Áb. Főhadnagy aláírásával.

48 = = Uo. 102 f. Az irat keltezése, 1953 február 11, nincs rajta a címzetre vonatkozó adat és az altiszt aláírása.

49 = = Uo. 107. f. A fejléc nélküli iraton nincs a címzetre vonatkozó adat.

Nem tudjuk meg, hogy Gellérd Imréről „a három feljegyzés és referát” milyen időintervallumban keletkezett, azt viszont igen, hogy a községnek a célszemélyek nyilvántartásával objektum dossziéja volt (nagy valószínűséggel más községeknek is).

1955 decemberében Barabas Ludovic hadnagy arra utasította „Misi” informátort, hogy kövesse a lelkész közeli barátait és részletes jellemzéseket írjon róluk, a foglalkozásukról és múltbeli politikai tevékenységeikről.”⁵⁰

= = Az állandósult félelem képei

Gellérd Imre megfigyelésében lelkésztársa, „Bako Laurențiu” fedőnevű hálózati személy ráirányításával új szakasz kezdődött: „Bako” 1958. nyaratól–1959. november 6-ig 13 alkalommal jelentett Gellérd Imréről, utoljára a lelkész letartóztatásának másnapján.

Az eddig megismert levéltári forrásokból látható, hogy az állambiztonság Székelykeresztúr (1956-tól) rajoni irodájának az unitárius egyházat követő tevékenységében „Bako Laurențiu” a legtöbbet foglalkoztatott hálózati ügynök volt az ötvenes évek második felétől. Jelentései személyeskedéstől mentes beszámolók az egyházi eseményekről és lelkésztársai tevékenységéről, szóbeli megnyilvánulásairól a csoportos találkozásokon (egyházkori gyűlések, közös ünnepek). A „Bako Laurențiu”-tól kapott (nagy valószínűséggel írott) jelentések alapján a tartótisztjei tájékoztató jegyzékeket készítettek feletteseiknek. E szövegekben nincsenek elkülönítve az ügynöktől és a tartótiszttól származó szövegrészek, a tiszték műveltnek ismerték el „Bako”-t, megbízható, minősített informátornak tartották. Tájékoztató jelentéseinek tartalmát nem valószínű, hogy módosították, csak utasításaikkal egészítették ki. „Bako” hálózati szolgálataiért rendszeresen anyagi juttatásokban részesült.

Alább a Gellérd Imre félelmeit dokumentáló feljegyzések idézésével a lelkész cselekvéseiben, viszonyulásaiban a félelem hatására bekövetkezett változásokat ilusztráljuk.

„Tájékoztató jegyzék, 1958. július 6”⁵¹

Informálom, hogy Gellérd Imre siménfalvi lelkész részt vett a papok Keresztúron tartott gyűlésén, mely alkalommal az alábbiakat mondta: július elején Kolozsváron volt, ahonnan néhány napja tért vissza, és több pap előtt, mint nevezettek [két kihúzott név], kijelentette, hogy Kolozsváron nagy az elégedetlenség, különösen a román nemzetiségűek részéről a Magyar Autonóm Tartománnyal szemben, mert az ország legkommunistább része. A volt legionáriusok⁵² nyíltan fenyegetőznek, hogy nemsokára megváltozik a rendszer, s akkor véglegesen kiirtják a magyarokat a Magyar Autonóm Tartományból, mert nagymértékben vádolhatók azért, hogy Romá-

50 = = Uo. 97.f. Barabas Ludovic hadnagy 1955 dec. 2-án kelt tájékoztató jegyzéke az Állambiztonság Udvarhely Rajoni Szolgálatához.

51 = = A román nyelvű tájékoztató jegyzékek a szerző fordításai.

52 = = A legionáriusok a betiltott nacionalista, antiszemita, magyarellenes Vasgárda tagjai voltak.

niában demokrácia lett. A fent nevezett ezért meg van ijedve. Továbbá, mondta fent nevezett, egyes kolozsvári és más helységi Katonai Törvényszékek a volt legionáriusokat mind szabaddá helyezték, akiket akkor is letartóztattak, ha komoly bizonyítékokat mutattak fel.

Ezek a legionáriusok rémhíreket kezdtek terjeszteni és kezdtek újrászerveződni – fejezte be mondanivalóját fent nevezett.

Feladat: Az ügynök jelentse nekünk Gellérd Imre utazásait. Ilyen alkalmakkor az ügynök különböző problémákról beszéljen, speciálisan politikai problémákról. Állapítsa meg közelebbi kapcsolatait, főleg a papok között.

Intézkedés: Az esetet jelentjük a Tartományi Igazgatóságnak, és újranytjuk az ellenőrzési dossziét a meglévő anyag alapján.”⁵³

1958 nyaratól az állambiztonság Gellérd Imrével magasabb fokú munkában foglalkozott: Birtalan Iosif alhadnagy július 30-án kelt akciótervében Gellérd Imre ellenséges tevékenységének összefoglalása után „a szóban forgó elem”-ről jelentette, hogy további „ellenséges tevékenységének megállapítására 1958. július 25-én megnyitottuk az ellenőrzési dossziét. Az ellenséges tevékenység megállapítására az egyéni informatív akció előtt a következő feladatok állnak:

1. megállapítani, hogy a szóban forgó elemnek milyen kapcsolatai vannak a siménfalvi és más helységeken lévő barátaival.

2. tanulmányozni a szóban forgó elem baráti körét, különösen nevezett [két kihúzott név], és amelyiket megfelelőbb beszervezni ügynököknek.

3. megállapítani, hogy a szóban forgó elem ellenséges tevékenységet folytat-e Siménfalván a mezőgazdaság szocialista átalakítása ellen.

4. Kérni fogjuk a Magyar Aut. Tartomány Áb. Igazgatóságát és Kolozs Tartomány Igazgatóságát informatív felügyeletre azokban az esetekben, amikor a szóban forgó elem Kolozsvárra utazik. Ezt az informatív felügyeletet »Incze Wálter« ügynök végezze.

5. Kérni fogjuk a Magyar Aut. Tartomány Áb. Igazgatóságát a szóban forgó elem belső levelezésének követésére.”⁵⁴

A fenti feladatok megvalósítására az altiszt „Mihály Imre” helyi bizalmi embert és „Bako Laurențiu” ügynököt javasolta, akivel „fent nevezett nagyon jó kapcsolatban van, mivel ő is unitárius pap”. Továbbá egy újabb ügynök beszervezését a Gellérd „közvetlen környezetéből, két személy közül, akik kölcsönösen látogatják egymást, életkorban is közel vannak, és majdnem ugyanolyan a képzettségük”.⁵⁵

Az ellenőrzési dosszié megnyitása után új tartalmi elemekkel bővültek a tartótisztek utasításai és a hálózati jelentések: pl. „gyanús kapcsolatot tart Dr. Simén Dániel kolozsvári unitárius teológiai professzorral és az unitárius teológusokkal”;

53 = = ACNSAS, I. 328. Nr. 383. Vol. III. 64. f.

54 = = Uo. 10–11 f.

55 = = Uo.

„gyakran utazik Kolozsvárra és minden alkalommal felveszi a kapcsolatot Dr. Simén Dániellel, akivel politikai kérdésekről és a siménfalvi földművesek életéről beszélnek”; „Nevezett Gellérd Imre többször készített prédikációkat a teológusoknak, amelyeket postán küld el”. Ezeket az információkat a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet titkára, „Incze Walter” hálózati ügynök hozta a Securitate tudomására.⁵⁶

A korábbi évek szorongást, félelmet keltő egyházellenes hatalmi támadásai mellett a siménfalvi lelkésznek és híveinek újabb korlátozásokkal is szembesülnie kellett: „Bako” 1958. október 3-i jelentésében tájékoztatta tartótisztjét, hogy „nevezett Gellérd Imre a papok keresztúri gyűlésén azt mondta, hogy ismeretlen emberek jártak kétszer a lakásán, egy községi néptanácsi képviselő kíséretében. Ezek az emberek figyelmeztették, hogy fejezze be az egyház keretében folytatott vallásos nevelést. Ha ezt a nevelést nem fejezi be, kellemetlenségei lesznek. Ahogy fent nevezett mondja, ezekkel az emberekkel együtt elhatározták, hogy folyó év december 31-től ő nem lesz a vallás-erkölcsi nevelés egyházköri előadója, és nem foglalkozik ezzel a neveléssel.

Kis idő múlva újból néhány ember jött hozzá, a siménfalvi parókia könyvtárával kapcsolatban, ezek közül egyik neve [kihúzott név] a tartományi könyvtár részéről, a másik ismeretlen volt, aki fent nevezett feltételezése szerint az állambiztonsági szervektől volt. Ezek az emberek utasításuknak megfelelően – amit feldolgoztak fent nevezett előtt is – zárlat alá helyezték a könyvtár körülbelül 6 000 kötetét, és elrendelték, hogy a könyveket adják át a községi könyvtárnak...⁵⁷

A hatalmi fenyegetettség egyik következményeként erősödött a szolidaritás a lelkészcsoporthoz belül. Pierre Mannoni írja: „Ugyanabban a nyugtalanságban osztozni, és pedig ugyanabban a pillanatban, úgy látszik, ténylegesen elősegítheti a közösségi állapot észlelését az egyének részéről: a közös megosztott érzélem erős bizonyíték, hogy vannak mások is, hasonlóak, akik ugyanazokat a dolgokat ismerik, ugyanazoktól a dolgoktól félnek. Az érzelmi azonosság egymáshoz közelíti az egyéneket, akiket normális körülmények között természetes önzésük inkább elkülönít.”⁵⁸

„Tájékoztató jegyzék, 1958. november 8.

Informálom, hogy folyó év november 6-án az unitárius papok Keresztúron tartott gyűlésén Gellérd Imre siménfalvi lelkész felhívta lelkésztársai figyelmét, hogy vigyázzanak, miket beszélnek, mert minden papot legkevesebb három híve követ, akik az állambiztonsági szerveknek információkat kell adjanak a papok minden beszédéről. Ő ezt biztos forrásból hallotta, és ezért figyelmezteti lelkésztársait. Amit Gellérd Imre mondott [kihúzott név], a gagy⁵⁹ lelkész is megerősítette, aki azt mondta, őt is feljelentették valamiért (pohárköszöntő és egyebek.)

56 = „Incze Walter” fedőnevű ügynökről vö. Oláh, 2013.

57 = ACNSAS, I. 328. Nr. 383. Vol. III. 70. f.

58 = Mannoni, 1991: 86.

59 = Gagy, 1958-ban Székelykeresztúr rajoni, ma Hargita megyei falu a Gagy patak mentén, Székelykeresztúrtól nyugatra.

Kitűzött feladatok:

Az ügynök, amikor Gellérd Imre lelkésszel beszélget, térjen vissza a pap említett problémára, és jelezze, hogy őt is figyelik. A beszélgetésekben állapítsa meg, kitől, milyen forrásokból hallotta Gellérd a mondottakat, a kapcsolatait, különösen a kolozsvári kapcsolatait.

*Máté Alexandru, főhadnagy*⁶⁰

A félelem következménye a hallgatás is: a hatalmi agresszió elhárításának egyik veszélytelennek látszó eszköze a biztonságosnak ígérkező hallgatás. „A hallgatás erénye sokaknak adott és megtanult lecke volt, és később még mélyebben elsajátított tapasztalat az osztályellenségre kirótt hosszú börtönbüntetések alatt.”⁶¹

„Tájékoztató jegyzék, 1958. december 6.

*Informálok, hogy a nagymedeséri pap letartóztatása után*⁶² *az unitárius papok nagyon megijedtek. Folyó év dec. 4-én az unitárius papok gyűlésén részt vett a Vallásügyi Minisztérium udvarhelyi küldöttje is [kihúzott név], és komolyan felhívta a papok figyelmét, hogy ne foglalkozzanak törvénybe ütköző problémákkal. Minden pap tegyen meg mindent a szocialista mezőgazdaság megerősítéséért, ez a papok érdeke is, fejezte be a beszélgetéseket az esperes. Informálok, hogy a papok mind hallgattak, mintha lakatott tettek volna szájukra, nem beszélgettek sem társaságban, sem külön.*

Gellérd Imre lelkész Kolozsváron volt, ahová valószínűleg vizsgázni ment.

Kitűzött feladatok: Az ügynök feladatokat kapott Gellérd Imre és [kihúzott név], a papok ellenforradalmi tevékenységének követésére.

*Máté Alexandru, főhadnagy*⁶³

A belpolitikai változásokkal és a módosított büntető törvénykönyvvel összefüggésben először itt jelenik meg a Gellérd Imre ellenőrzésére vonatkozó tartótiszti utasításokban az „ellenforradalmi” tevékenység követése.

„Bako Laurentiu” alábbi jelentése dokumentálja, hogy a fenyegető rendszer kiszámíthatatlanságától, a megtorlástól való félelem olyan hétköznapi döntéseket is befolyásolt, mint a lelkész háztartásgazdaságának tervezése:

„Informálok, hogy 1958. december 14-én a keresztúri piacon Gellérd Imre síménfalvi lelkésszel találkoztam, ahol fent nevezett két disznót szándékozott eladni. Kérdésemre, hogy miért akarja azokat a disznókat eladni, azt válaszolta, hogy túl sokba kerül a tartásuk, de azért is, mert az az előérzete, hogy az Állambiztonsági Szervek le fogják tartóztatni. Kérdésemre, hogy mire alapozza előérzetét, azt felelte, hogy: letartóztatták a nagymedeséri papot. Letartóztatásakor nagy mennyiségű irat-

60 = = ACNSAS, I. 328. Nr. 383. Vol. III. 74 f.

61 = = Kligman–Verdery, 2015: 337.

62 = = Pálfi Albert unitárius lelkészről 1958. november 14-én nyitottak ellenőrzési dossziét. Egy helyi alkalmi megbízottat és „Bako Laurentiu” ügynököt utasították a megfigyelésére azzal a feladattal, hogy derítsék fel: a lelkész a vallás leple alatt milyen ellenforradalmi tevékenységet folytat. November 26-án tartóztatták le.

63 = = ACNSAS, I. 328. Nr. 383. Vol. III. 75 f.

anyagot vittek el. Ezek között prédikációk is voltak, amelyeket én adtam kölcsön [kihúzott név] a nagymedeséri papnak, amelyekbe beleköthetnek. Ezek a prédikációk 1956-ban készültek és a magyarországi eseményeket tárgyalták, s ezeket elvitték, ezt onnan is tudom, hogy ott jártam a letartóztatott lakásán és már nem találtam meg.

Megjegyzés:

Gellérd Imre siménfalvi lelkésről ellenőrzési akció folyik.

Kitűzött feladatok: Az ügynök azt a feladatot kapta, hogy találkozásain a fent nevezettel beszélgesen ezekről a prédikációkról, amelyeket a lelkész készített, röviden a tartalmukról és arról, hogyan tárgyalja a 1956. őszi magyarországi eseményeket.

Intézkedések: Az anyagot az ellenőrzési dossziében használjuk.

*Máté Alexandru, főhadnagy*⁶⁴

A következő év elején a Gellérd Imre félelmeit mondhatni állandósító esemény híre terjedt el az unitárius lelkészek körében:

„Tájékoztató jegyzék, 1959. február 5.

Informáljuk, hogy nevezett Gellérd Imre a papok előtt kifejezte aggodalmát, hogy fél a letartóztatástól. Mikor megkérdezték, hogy ezt mire alapozza, a következőket mondta: a Kolozsvári Unitárius Teológián [kihúzott név] professzor terjesztette prédikációk közül egyeseket én állítottam össze. Ezekből a prédikációkból egy-egy példányt egy kolozsvári látogatáson lévő magyarországi pap Budapestre akart vinni. Azonban a határon a Belügyminisztérium szervei az összes prédikációt elkobozták cenzúrázásra. Az általam összeállított prédikációkba belefoglaltam egyes tetteket a magyarországi eseményekből. Ezek a prédikációk felhasználhatók ellenem, mint kompromittáló anyagok. Ezért félek a letartóztatástól.

Megjegyzés: Gellérd Imre unitárius lelkész ezt a félelmét más alkalmakkor is kifejezte. Ellenőrzési akció alatt van.

Kitűzött feladatok: Az ügynököt utasítottuk, hogy Gellérd Imre lelkésszel újra beszélgesen ezekről a prédikációiról, és tudja meg tartalmukat, konkrétan állapítsa meg, mi a tartalmuk, és azt, hogy a Kolozsvárra küldöttekből ő egy-egy példányt megőrzött-e?

Intézkedések: A tájékoztató jegyzék egy példányát megküldjük a Tartományi Igazgatóságnak, hogy a Kolozsvár Tartomány ellenőrizze.

*Máté Alexandru, főhadnagy*⁶⁵

A lelkészt szűkebb társadalmi környezetében is próbálták elszigetelni:

„Tájékoztató jegyzék, 1959. március 6.

Informálok, hogy beszélgettem Gellérd Imre siménfalvi unitárius lelkésszel, aki kijelentette, hogy neki megtiltották, hogy a siménfalvi lakossággal a község utcáin beszélgesen, vagy a házaikban meglátogassa őket. Fél, hogy letartóztatják, noha az utób-

64 == Uo. 77 f.

65 == Uo. 78 f.

bi időben nagyon visszavonult, mert beteg, és az idegesség miatt, hogy letartóztatják, betegsége még fokozódott... ”⁶⁶

A félelem a lelkési szolgálatban a prédikációk tartalmára is hatással volt, ugyanakkor fokozott lojalitást bizonyító cselekvésekhez vezetett.

„Tájékoztató jegyzék, 1959. május 17.

Informálok, hogy Gellérd Imre lelkész kifejezte, hogy minden lelkész vigyázzon, mit beszél. Ő úgy beszél, hogy senki ne tudjon belekapaszkodni, ugyanakkor azt mondta, hogy lehet, sötét napok jönnek egyes egyházi személyekre. Fent nevezett részt vesz minden sporteseményen, kapcsolatot tart a községi Néptanács hivatalnokaival és minden tanítóval, ezt a forrás a falu lakóitól hallotta... ”⁶⁷

„Tájékoztató jegyzék, 1959. június 27.

Informálok, hogy Gellérd Imre siménfalvi lelkész, ahogy hallottam, a múlt héten hazajött Marosvásárhelyről a kórházból, időlegesen, mert legrövidebb időn belül vissza kell mennie a mája kezelésére. Amikor meghallotta [kihúzott név] professzor letartóztatását, amint hallottam, egy fél óráig egy szót se tudott szólni, és néhány nap múlva beutaltatta magát a kórházba. Amint hallottam, közeli kapcsolatban volt [kihúzott név] professzorral... ”⁶⁸

„Tájékoztató jegyzék, 1959. augusztus 8.

Informálok, hogy Gellérd Imre siménfalvi lelkész hosszabb ideig Marosvásárhelyen volt, a máját kezelte. Most otthon van, és a felesége adja be a szükséges injekciókat. Azt mondja, hogy elég jól kigyógyult a betegségből ezzel a kezeléssel, és még jobban kigyógyulna, de állandóan fél, ez a félelme azóta van, hogy [kihúzott név] kolozsvári professzort letartóztatták [kihúzott név] [akivel] nagyon szoros kapcsolatban volt. [kihúzott név] a Gellérd prédikációit a teológusoknak példának adta. Ezek a prédikációk, ahogy mondja, nem a mai rendszernek valók, és ezért fél Gellérd a hatóságoktól. Más egyebet nem mondott a félelmeiről.

Gellérd lelkész komoly békemunkát végez. A múlt hónapban a »Béke védelmében« folyóiratnak 18 előfizetőt szervezett. A békegyűléseken többször előadásai voltak, úgy Siménfalván, mint más helységeken. Az esperes a papok gyűlésén fent nevezett tevékenységét követendő példaként említette a papok előtt, és a munkát, amit a Vörös-kereszt, a sport vonalán visz, és a kultúrotthon építésénél. ”⁶⁹

1959. szeptember 11-én „Bako Laurentiu” írja Fazakas Francisc főhadnagynak (aki a kapott információkból 13-án szerkeszti jelentését feletteseinek):

„Informálok, hogy Gellérd Imre siménfalvi unitárius lelkész a teológiára készül, hogy letegye a doktori vizsgáját. Le is adta már a doktori dolgozatát. Most úgy látszik, tanárnak készül a Kolozsvári teológiára [kihúzott név] helyébe, aki most le van tartóztatva. [kihúzott név] meg is kérdezte, hogy akar-e Kolozsvárra menni,

66 == Uo. 80. f.

67 == Uo. 85 f.

68 == Uo. 83 f.

69 == Uo. 86 f.

amire azt válaszolta, hogy igen, tehát arra számít, hogy ki fogják nevezni ebbe a funkcióba.

Elmondta, hogy eddig félt a letartóztatástól, mert voltak prédikációk, amelyeket ő írt, és [kihúzott név] példaként emlegette a teológusoknak, de most tudja, hogy [kihúzott név] letartóztatása más okokból történt. Elmondta, hogy őt a hatóságok úgy ismerik, mint a legdemokratikusabb lelkészt, mert a legjobb békemunkát végzi, és más társadalmi tevékenységeket is, például a Vöröskereszt, a Sport és a Szövetkezetek.

Ahogy ő mondja, ezeket ismerősei mondták, akik ismerték a helyzetet.

A firtanusi⁷⁰ közgyűlésen, mint köri nevelési előadó, beszámolót tartott az 1958. évi nevelőmunkáról. A beszámoló kifogástalan volt, és nagyon sokat foglalkozott demokratikus problémákkal és az ifjúság hazafias szellemű nevelésével. Javaslatot tett a szocialista nevelésre és mindenki szerepére ebben a nevelésben. A hívekkel való kapcsolatot szintén így kell tartani. Ez vagy az átnevelődésnek tulajdonítható, vagy mert nagyon óvatos. Kijelentette, hogy hívei körében más tevékenységet nem folytat, csak egyházi tevékenységet.

Feladat: Az ügynök a következő találkozásakor Gellérd Imre lelkésszel az aktuális politikai helyzetről beszélgessen. Fazakas Francisc főhadnagy.⁷¹

„Bako Laurentiu” október 11-i jelentése szerint a folytatódó letartóztatások (Dr. Erdő János, Székely László, Bálint Ferenc) fokozták Gellérd Imre félelmeit.

„Kérdezték, miért fél, mert jó békemunkát végez, régebben a párt vonalán is dolgozott,⁷² nincs mitől félnie, a származása is jó. Vagy tett valamit, amiért letartóztatnák? Erre azt válaszolta, hogy [kihúzott név] a professzornak írt prédikációkért letartóztathatják, mert Luka László⁷³ és Ana Pauker⁷⁴ is nagy pártaktivisták voltak, és mégis letartóztatták, ő is elhajlott, mint ezek, ezért fél. Mindenkinek felhívta figyelmét a nevelőmunka szigorú korlátozására, hogy ez csak a törvények és rendelkezések alapján történjen, ne menjen az iskolai munka rovására.”⁷⁵

„Bako Laurentiu” 1959. november 6-án, Gellérd Imre letartóztatását követő napon írta tartótisztjének utolsó tájékoztatását:⁷⁶ „...Gellérd Imre siménfalvi lelkész több embernek megmutatta az újságokat, amelyek azt írják, hogy a neve alatt az unitárius egyháznál reakciós elemeket lepleztek le, papokat és másokat és most mégis őt

70 == Firtosmartonos, Hargita megyei falu, Székelykeresztúrtól 18 km-re északra a Gagy patak folyásának felső szakaszán. Szentábrahám községközpontához tartozik.

71 == ACNSAS, I. 328. Nr. 383. Vol. III. 87. f.

72 == Gellérd Imrét 1947-ben zárták ki a pártból.

73 == Luka László (1898–1963) kommunista politikus, volt pénzügyminiszter (1947–1952). 1952. augusztus 16-án tartóztatták le, az enyedi börtönben halt meg.

74 == Ana Pauker (1893–1960) kommunista politikus, miniszterelnök-helyettes, külügyminiszter. 1953-ban letartóztatták, kihallgatták. 1954 májusában kizárták a pártból.

75 == ACNSAS, I. 328. Nr. 383. Vol. III. 89. f.

76 == A hatvanas–hetvenes években „Bako” továbbra is folytatta hálózati tevékenységét, folyamatosan jelentett az unitárius lelkészekről, köztük Gellérd Imréről is.

támadják. A továbbiakban azt mondta, hogy ebben a rendszerben az embert kihasználják és utána eldobják. Most is olyan személyeket vettek fel a Teológiára, akiknek semmi tevékenységük nincs. Egyes lelkészek letartóztatásáról kijelentette, hogy a legszigorúbb büntető törvénykönyv a világon a román. Sehol nem történt meg, hogy jelentéktelen tettekért ilyen nagy büntetéseket kaptak volna.”⁷⁷

A terror éveiben, a megfélemlített, meghurcolt lelkészársak sorsából „az embernek meg kellett tanulnia, hogy melyek a kerülendő helyzetek, a tanítás-tanulás mestere és eszköze pedig a félelem volt. Ez a testi tünetek kiváltásával figyelmezteti az embert sérülékenységre, végső soron halandó mivoltára.”⁷⁸

James C. Scott *Erős-e a hamis tudat?* című esszéjében a hatalomnak alávetettek viselkedésmódját így értelmezte: „Minél nagyobb hatalmat gyakorol valaki felettük, és minél szorosabb a felügyelet, az alávetetteknek annál nagyobb a késztetése arra, hogy az engedelmesség, egyetértés, tisztelet látszatát keltsék. De ugyanezen az alapon azzal is tisztában vagyunk, hogy minél szigorúbb körülmények csikarják ki az engedékenységet, ez annál kevésbé lesz összhangban a színpalak mögötti helyzettel...”⁷⁹

Gellérd Imrét Páll Ferenc századosnak, a Kolozsvár Tartományi Állambiztonsági Igazgatóság tisztjének 1959. szeptember 11-én kelt letartóztatási javaslatára – a belügyminiszter jóváhagyása után – november 5-ről 6-ra virradó éjjel hurcolták el a siménfalvi parókiáról. A faluban „azonnal elterjedt a rettenetes hír – mégse nyitott be senki a parókiára. Ha azelőtt megesküdtek volna, hogy a tűzbe mennének a lelkészükért, most rá kellett döbenniük: a félelem beléjük fojtotta a tisztességet és megbénította akaratukat. Ez a demoralizálás volt a kommunizmus igazi diadala.”⁸⁰

Pierre Mannoni a félelem társadalmi funkciójáról értekezve kifejtette, hogy „a félelem rávilágíthat a politikai vagy vallási hatalom hiányosságaira vagy túlkapásaira. Ha a hatalom gyenge vagy elnyomó, és a hivatalos képviselők nem töltik be szerepüket, tehát róluk és hivatalukról gyengeség, ingatagság vagy zsarnokiság képe alakul ki, erős rossz érzés keríti hatalmába azoknak a tömegét, akik tekintetüket rájuk függesztik. A hatalmi vákuum vagy a szélsőséges hatalom nyilvánvalóan a társadalmi bizonytalanság előidézője. A társadalom tagjai ezzel az ürrel vagy túlzással szembesülve, megfosztva megszokott fogódzóiktól, tökéletesen ki lesznek szolgáltatva szorongásaiknak, és ez a krízis jele.”⁸¹

Fényes Ferenc százados, az Állambiztonság Kolozs Tartományi Igazgatóságának nyomozója 1959. november 14-én elrendelte a büntügyi nyomozást, azzal indokolva, hogy Gellérd Imre 1956–1958 között uszító, államrendellenes, nacionalista,

77 = = ACNSAS, I. 328. Nr. 383. Vol. III. 91 f.

78 = = Keszei, 2012: 13.

79 = = Scott, 1996: 94.

80 = = Gellérd, 2016: 66.

81 = = Mannoni, 1991: 85.

soviniszta, a magyar forradalmat dicsőítő tartalmú prédikációkat írt és terjesztett az unitárius teológusok között.⁸²

A százados a nyomozás megkezdése és a vád bizonyítása előtt tudni vélte, hogy a büntető törvénykönyv mely paragrafusaiba illeszthetők a felsorolt (akkor még bizonyítatlan) vádak.

=== *Levéltári források* ===

Arhivele Consiliul National pentru Studierea Arhivelor Securității. ACNSAS
[A Securitate Levéltárát vizsgáló Országos Tanács Levéltára]

Fond Documentar [Adatgyűjtő fond], privind uniunea comunităților unitariene din România [a romániai unitárius közösségek összességéről] (1949–1951).
D. 13081.

Fond Informativ [Megfigyelési fond], Dosar de urmărire informativă Nr. 328
privind „PROFETUL” [a „Próféta” követési dossziéja] Arhivă Nr. 383. Vol. III.

Fond operativ. [Műveleti fond], Dos. nr. 868. Vol. nr. I. Dosar ancheta.
Gelerd [sic!] Emeric, Kelemenn Stefan. P.999/1.

A siménfalvi Unitárius Egyházközség Irattára

A siménfalvi Unitárius Egyházközség Jegyzőkönyve 1950-től.
Leltári szám: U. E. S. 186.

Unit. Ekg. Siménfalva ECCLESIA DOMESTICA. 1956–1986. Leltári szám: U. E. S. 213.

82 == ACNSAS, O. 868. [dosszié] P. 999/1. f. Gellérd Imre és Kelemen István vizsgálati dossziéja.

==== Hivatkozott irodalom ====

Bottoni, 2006

Bottoni, Stefano: 1956 Romániában – eseménytörténet és értelmezési keretek.

In: *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság. (1956–1959).*

Főszerkesztő: Stefano Bottoni. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó. 14–49.

Bottoni, 2008

Bottoni, Stefano: *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960).* Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.

Bottoni, 2014

Bottoni, Stefano: *A várva várt Nyugat. Kelet-Európa története 1944-től napjainkig.*

A Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

Deletant, 2011

Deletant, Dennis: A román állambiztonság szervezeti felépítése és működése, 1944–1989. *Betekintő*, 4. sz. 1–13.

Gellérd, 2016

Gellérd Judit: *A kudarc áldásai.* Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.

Gyáni, 2016

Gyáni Gábor: *A történelem mint emlék(mű).* Budapest, Kalligram.

Hunya, 1990

Hunya Gábor: Az élelmezési válság okai. „Falusi osztályharc.”

In: *Románia 1944–1990.* Budapest, Atlantisz, Medvetánc. 94–98.

Keszei, 2012

Keszei András: Jelentés, törés, identitás. In: *Az identitások korlátai. Traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől.*

Szerkesztette: Bögre Zsuzsanna, Keszei András és Ö. Kovács József.

Budapest, L'Harmattan. 11–35.

Kligman–Verdery, 2015

Kligman, Gail – Verdery, Katherine: *Țăranii sub asediu. Colectivizarea agriculturii în România (1949–1962).* Iași, Polirom.

Mannoni, 1991

Mannoni, Pierre: *A félelem*. Budapest, 1991.

Nagy, 2009

Nagy Mihály Zoltán: Érdekképviseleti lehetőség – integrációs alku.

In: *Érdekképviselet vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez 1944–1953*. Összeállította: Nagy Mihály Zoltán, Olti Ágoston. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó. 17–100.

Nagy–Olti, 2009

Érdekképviselet vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez 1944–1953. Összeállította: Nagy Mihály Zoltán, Olti Ágoston. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.

Novák, 2016

Novák Csaba Zoltán: Az átmenet és a szocializmus évei, 1944–1989. In: *Székelyföld története. III. kötet. 1867–1990*. Szerkesztette: Bárdi Nándor, Pál Judit. Székelyudvarhely, MTA BTK–EME–HRM. 675–722.

Oláh, 2013

Oláh Sándor: Egy „demokratikus magatartású pap” az ügynökhálózatban. 1. rész. *Székelyföld*, 4. sz. 74–95.; 2. rész: 5. sz. 115–137.; 3. rész: 6. sz. 79–100.

Pál-Antal, 2006

Pál-Antal Sándor: *Áldozatok – 1956. A forradalmat követő megtorlások a Magyar Autonóm Tartományban*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.

Pál-Antal, 2013

Pál-Antal Sándor: Egyházi személyek elleni megtorló perek a romániai Magyar Autonóm Tartományban az 1956-os magyar forradalom után. In: *székelyek földje és népe*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.

Pál, 2017

Pál János: *Ellenállás, alkalmazkodás, kiszolgálás. Az Unitárius Egyház szerepkörei (1945–1965)*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.

Scott, 1996

Scott, James C.: Erős-e a hamis tudat? *Replika. Társadalomtudományi folyóirat*, 23–24. sz. 81–108.

Tănase, 1998

Tănase, Stelian: *Elite și societate*. București, Humanitas.

Kulcsszavak

=====

határon túli magyarok, Securitate, ügynöki hálózat

/ “...the Priest were all Silent” /

Dictatorship in Everyday Life:

The Fears of Unitarian Pastor Imre Gellérd

Fear was a fundamental social experience in Romania in the 1950's as a result of the violence the power used to subdue the society and the various forms of retaliation. The state terror and repression exerted by the central power dominated life, and police violence and intrusion became a part and even a characteristic of everyday life, thus creating a feeling permeated with terror in the society which did not only change the social structure but also the behaviour of individuals. Between August 1958 and early November 1959, the Securitate arrested 17 Unitarian theology teachers, pastors and theology students in the Kolozsvár/Cluj Region and the Magyar Autonomous Region. This aggressive act of power had a direct consequence in orienting the active Unitarian pastors' activities regarding their ecclesiastical and social engagements. The paper reveals how activities and attitudes were determined by the feeling of fear among rural Unitarian pastors. The changes of a pastor's way of thinking illustrate it how powerful impact fear had on the decisions of a pastor who bravely stood up against the anti-clerical attacks in the early 1950s, how fear made him active or how it forced him to remain passive.
